

La concursul Clara Haskil

Călătorul ce vine cu trenul de la Lausanne spre Vevey, de-a lungul țărmului lacului Lemán, are în stînga povîrnișuri amenajate cu grijă în terase, pe care viile, orientate spre Sud, ocrotite de munții dimprejur, nu lasă liberă nici o palmă de pămînt. Sîntem în plină regiune viticolă. Lacul Lemán are o altitudine de 300 m. dar viile se întind mult mai sus, pînă pe la 700—800 m.

Vevey nu este o localitate climaterică sau balneară, ci un oraș, capitală de district, în care industria, comerțul, agricultura, sînt principalele surse de venituri. Ceea ce conferă un farmec deosebit acestei așezări, cu un trecut de două milenii, despre care amintea și Ptolomeu (*Vibiscum*), este o atmosferă de modestie, care e cu atît mai evidentă din cauza vecinătății cu somptuosul Montreux, cu noile sale hoteluri gigantice, cu Palace-uri de o eleganță vetustă, apreciată de turiștii străini, cu vile construite înaintea primului război mondial, în mijlocul unor grădini înflorite, pe malul lacului Lemán, în care Alpii își oglindesc măreția.

Nici Charlie Chaplin, nici Paul Morand nu ar fi ales Vevey, ca reședință, dacă ar fi fost o stațiune climaterică modernă. Vin pe aci, desigur și turiști, fiindcă împrejurimile sînt încîntătoare. Dar singurul *Palace*, hotelul „Aux Trois Couronnes“, e mai vechi de o sută de ani. Aci au locuit șefi de stat, mari scriitori, personalități politice și artistice de seamă. Totul e ca acum un veac, de o eleganță *fin de siècle*. Portarul, istorie vie a orașului, ne arată camera în care și-a petrecut ultimele sale zile Maria Enescu, soția marelui compozitor, decedată la vîrsta de 91 de ani, ca și apartamentul în care Gounod a compus cea mai mare parte a operei *Faust*. Tot după indicațiile lui ne-am dus să vedem casa în care a locuit 12 ani Mme. de Warens, căreia J. J. Rousseau îi purta un adevărat cult, și fostul „Hotel de la Clef“, unde a stat în 1730 filozoful francez. Au trecut prin Vevey, Gogol și Dostoievski, care scria: „Nici în vis nu veți putea vedea ceva asemănător. Munții, apa, lumina strălucitoare, totul e magic.“ Victor Hugo nota că găsise „un orașel frumos alb, confortabil“. Wagner, Duparc, Sănt-Säens, Paderevski, veneau cu plăcere la Vevey, iar marele pictor francez Gustave Courbet și-a petrecut ultimii ani din viață tot aci.

Singurul bust consacrat unei personalități din lumea artelor, este acela al Anei de Noailles, modelat în 1936 de sculptorul James Vibert. Este așezat într-un mic parc de pe malul lacului unde îi plăcea să se reculeagă.

Ultimul nume ce se adaugă la seria marilor personalități care au iubit orașul Vevey este al Clarei Haskil.

Au trecut treisprezece ani de la stingerea ei din viață, dar veveyenii o descriu cu lux de amănunte, de parcă ar fi văzut-o cu cîteva ceasuri înainte pe străzile fermecătorului orașel, ieșind după cumpărături. O respectau? Nu, o iubeau și poate nu atît din cauza celebrității ce făcea să se răsfrîngă și asupra orașului lor faima artistei, ci mai ales din pricina unei cuceritoare modestii. Exista în această ființă gracilă o inefabilă legătură între modestia ce o caracteriza și modestia urbei.

Strada pe care locuia se numește astăzi *rue Clara Haskil*, iar apartamentul de la al patrulea etaj al imobilului cu fațada îndreptată spre cheiul lacului este locuit de cele două surori, Lili, profesoară de pian ce se bucură încă de un remarcabil prestigiu în lumea muzicienilor și Jeana, violonistă strălucită, ce activează încă, în orchestra Națională din capitala Franței. Sînt la fel de îndatoritoare ca și regretata lor soră, și nu au uitat cît sînt de primitori bucureștenii, căutînd să le facă în privința ospitalității, o reală concurență.

Clarei nu îi plăcea să se fotografieze. Trebuia să fie „surprinsă“, ea nu „poza“ niciodată. Organizatorii concursului au cerut familiei cele cîteva fotografii ce au rămas de la marea artistă și le-au multiplicat într-un număr impresionant. Silueta firavă a Clarei, dominată în cele mai multe fotografii de statura puternică a partenerului său, Arthur Grumiaux, reveneau mereu, oriunde te uitai.

De numele lui Grumiaux, care de data aceasta devenise membru al juriului, se leagă moartea în condițiuni tragice a artistei. În luna decembrie a anului 1960, sosind în gara Bruxelles, în vederea unui concert de sonate pe care trebuia să-l susțină în aceeași seară cu maestrul Grumiaux, s-a împiedicat pe scările gării, a căzut făcînd o comoție cerebrală care i-a cauzat, în cîteva ceasuri, moartea.

Arthur Grumiaux îmi povestea cât de mult îl impresionează locurile acelea minunate din Vevey, unde studiasse în apartamentul Clarei, pe care familia l-a păstrat neschimbat, în vederea concertelor ce le dădeau împreună. „Nouă ani de colaborare continuă nu e puțin lucru... Mai ales cu o ființă ale cărei însușiri sufletești sînt parcă din lumea unui roman...”

Am avut în ultima zi a concursului o lungă convorbire cu marele violonist belgian. Colaborarea cu Clara Haskil, chiar atunci cînd artistul nu încearcă decît să creioneze propriul său profil artistic, revine ca un leitmotiv.

Concursul, ce caută să mențină în actualitate numele celebrei pianiste, s-a desfășurat pentru prima dată la Vevey.

El are o anumită istorie și un anumit profil, ce îl deosebește de toate celelalte concursuri internaționale de pian. Moartea pianistei, născută în București la 7 ianuarie 1895, cutremurase conștiința muzicienilor, mai ales a celor din orașul Vevey, unde se stabilise. La scurt timp după acest trist eveniment se constituie la Vevey, o Asociație ce îi poartă numele (9 martie 1962), inițiată de Michel Rossier, unul din cei mai fervenți admiratori ai marelui artist. Statutul Asociației prevede că țelul ei este „să perpetueze memoria artistei, determinînd și susținînd acțiuni de natură să atingă un asemenea scop, în materie de interpretare muzicală, adică susținînd principiile pe care artista a știut atît de bine să le illustreze.”

În 1965, premiul a fost cîștigat cu unanimitate de voturi de către Cristoph Eschenbach, care s-a lansat atunci ca pianist de talie internațională. Profesoara lui, Eliza Hansen, fusese la rîndul ei eleva mamei Constanța Erbiceanu. La Hamburg, unde își făcuse studiile, tînărul concurent în vîrstă de 23 de ani, auzise de multe ori de la profesoara sa cele spuse de către „profesoara de profesori”, cum o numea Eliza Hansen pe venerabila noastră maeștră, de care Eschenbach amintea de multe ori, deși nu avusese cum să o cunoască.

Referindu-ne la cea de a cincea ediție a concursului vom arăta că a avut loc în teatrul din piața veche a orașului, (La grande place), piață în care de două ori pe săptămînă, ca și odinioară, agricultorii din regiune își desfac produsele. Teatrul municipal a construit, în anul 1868, o sală de o eleganță discretă, cu o acustică perfectă. Are doar 630 de locuri și poate de aceea se fac aci înregistrări de către marile case de discuri. Era atît de mare stima și dragostea pentru Clara Haskil încît mulți dintre locuitorii orașului povestesc și astăzi cu mîndrie de inițiativa pe care o luaseră o seamă de veveyeni ca în timpul cît pianista înregistra pentru casa Philips sub conducerea dirijorului Igor Markevitch, circulația pe străzile din jur să fie întreruptă. Se instalaseră și „paznici ai ordinii” voluntari. Nu știu în ce măsură trecerea unui automobil ar fi stînjinit orchestra și mai ales pe solistă, dar gestul rămîne de o rară frumusețe.

Festivalul de la Montreux, la care s-a afiliat concursul Clara Haskil, se găsea în toamna anului 1973 la cea de a 28-a ediție. Este unul din festiva-

lurile de seamă, cooptat ca membru în Asociația europeană a festivalurilor de muzică. O sală de proporții impresionante, recent construită la Montreux, în linii arhitectonice moderne (care, după părerea mea, distonează teribil în raport cu tot ceea ce se află în jur), găzduiește manifestările foarte diverse dintr-o stațiune climaterică celebră. E adevărat că între Vevey și Montreux aproape că nu se poate face o demarcație teritorială, cele două localități, legate cu numeroase curse de autobuze, vaporeze, trenuri, troleibuze, fiind o continuare de clădiri somptuoase pe malul lacului Lemman. Dar, seara, pe cînd Montreux strălucește în lumina cinematografelelor, teatrelor și localurilor de noapte, Vevey se culcă devreme, ca un pensionar bătrîn.

Manifestările din cadrul festivalului în care s-a integrat concursul sînt extrem de diverse: patru orchestre simfonice (Orchestra Națională a Operei din Monte Carlo, Orchestra Suisse Romande, Orchestra Filarmonică din Viena, Orchestra Südwestfunk din Baden-Baden), orchestre de cameră celebre, soliști și dirijori de renume mondial. Lovro von Maticic, E. Speiser, Karl Ancerl, Philippe Entremont, Wolfgang Sawallisch, Henryk Szeryng, Kurt Rapf, Moshe Atzmon, Marga Argerich, Ernest Bour, Harry Datyner, Antoni Ros Marmá, Hugues Guénod, Dieter și Ulrike Trüstedt, Gérard Frémy, Lionel Rogg, Antonio Janigro, Carlo-Maria Giulini, Jesej Sivó.

Unul dintre animatorii concursului și festivalului este René Klopfenstein, directorul Festivalului de la Montreux, personalitate bine cunoscută în lumea muzicală din Occident, care nu și-a precupețit eforturile pentru integrarea concursului în Festival și pentru reușita concursului. A consacrat discului (la casa Philips) 10 ani de activitate, în calitate de director artistic. Înregistrarea celor mai multe discuri ale Clarei Haskil s-a făcut sub directă sa supraveghere. Director al Festivalului și dirijor, este o personalitate captivantă, ale cărui strădanii au determinat reușita concursului Clara Haskil în actuala sa formă. Concertul final al laureaților a fost dirijat de acest inimos șef de orchestră cu multă finețe.

Înainte de a încerca să stabilim coordonatele în raport cu care se poate defini profilul concursului, cred că ar trebui amintite și unele aspecte din cadrul festivalului, care pe de o parte tind să contrabalanseze un caracter al concursului ce ar putea fi definit „vetust” de către răuvoitori, pe de alta spre a atrage publicul prin manifestări noi, dar nu noi „cu orice preț”. Castelul Chillon, așezat la Montreux, chiar pe malul lacului Lemman, adîncindu-și zidurile medievale de apărare adînc în apele lacului, splendidă atracție turistică a celebrei localități, a început să adăpostească concerte, într-un cadru atrăgător. Soliștii Orchestrei Filarmonice din Berlin au onorat zidurile străvechi cu interpretarea unor opere de Johann Cristian Bach, Beethoven și Mozart. Aceasta în cadrul muzicii „tradiționale”. Pe de altă parte, o seamă de manifestări de muzică „grafică și electronică”, la Montreux, în cadrul seminarului „Muzică și grafism”. Sincretismul artelor, din ce în ce mai cultivat și acceptat de un public larg, stăruie acum nu numai pe plan poetic

De la stînga la dreapta: Theodor Bălan, Nikita Magaloff, Arthur Grumiaux, Conrad Beck, Roger Aubert — președintele Juriului — Péter Feuchtwanger, Romain Guldron.

dar și grafic. Să nu uităm că ideea nu este nouă. Skriabin inventase un aparat denumit „Lucephon“, menit să transforme în culori sunetele muzicale. Audițiile colorate l-au preocupat și pe savantul român Dr. Gh. Marinescu, care administra unor pacienți (experimental) mescalină, în vederea obținerii unor audiții „colorate“. De data aceasta, e vorba de „concerte- dezbateri“, cu discuții dintre cele mai interesante și cu „improvizații vizuale pe o muzică electronică improvizată“, procedeu ajutat de raze laser. Iată și un concert de „opere grafice“ susținut de Gérard Frémy, pianist, care interpretează *Mecanică* de Louis Roquin, pentru pian sonorizat și bandă magnetică.

Toate aceste manifestări au fost foarte cercetate, cu săli pline, vizitate mai ales de tineri „teribili“, care nu lipsesc din eleganta localitate Montreux. Dar criticii muzicali nu s-au pronunțat în nici un fel, considerînd asemenea manifestări ca „paramuzicale“. Nu la fel s-au petrecut lucrurile cu serile de „muzică și poezie“, unde un pianist de talia lui Roger Aubert, președintele juriului concursului Haskil, a consimțit să „jocă“ într-o scenetă intitulată *O seară la George Sand*, în cadrul căreia se reconstitua (cu bun gust) o serată muzicală de acum mai bine de un veac, cu costume de epocă și cu Aubert improvizînd la pian *à la manière* de Chopin și Liszt. Se recitau versuri, se purta o conversație „romantică“, se desfășura un adevărat scenariu. Am relatat aceste mici detalii ce pot fi considerate semnificative, contrastante cu atmosfera de tradiționalism a concursului.

Pentru prima dată, în juriul concursului a fost invitat și un român, în persoana mea. Mai întîi fiindcă organizatorii au dorit să marcheze originea marelui pianiste, care a colaborat nu numai cu Casals și Ysaye, dar și cu Enescu și Lipatti. Niciodată nu și-a renegat originea. Pe de altă parte, deoarece s-a cunoscut în ce măsură am căutat să popularizez în țară numele marelui pianiste, despre care într-unul din studiile ce am publicat scrisesem că jocul ei instrumental era ca al lui Hans von Bülow, *dacă ar cînta astăzi*.

Este o artistă cu un profil aparent anacronic, deoarece arta sa interpretativă nu este în nici un caz „romantică“, în sensul în care tipologia pianistilor folosește această terminologie. Nu se reazemă nici pe patos, nici pe mase sonore, nici pe excese de pedal. Este de o simplitate cerută mai ales de gustul modern, contemporan, care este antiretoric. De o simplitate pe care o apreciază marii muzicieni, din pricina microdozajelor de intensitate și a multitudinii de diferențieri timbrale, realizate cu (aparent) cele mai simple mijloace.

Era o pianistă modernă și din cauza dimensiunilor rar întâlnite ale repertoriului. Într-o carte apărută cu cîteva luni în urmă, Antoine Goléa (Je suis un violoniste raté) amintește un episod din activitatea Clarei: un concert de Mozart pe care a fost nevoită să îl „ridice“ în cîteva ore, deoarece nu sosise la timp partitura pentru orchestră, trebuind să cînte ceea ce s-a găsit în biblioteca orchestrei — un alt concert, pe care nu-l mai cîntase de cîteva ani. O asemenea energie, un asemenea dar de a avea în repertoriu, dacă nu la zi, cel puțin ca „posibile“ multe concerte, dovedește o putere de cuprindere cu totul ieșită din comun.

Să aruncăm o privire pe prospectul concursului; o *Sonată* de Scarlatti, un *Preludiu* și o *Fugă* de Bach, o *Sonată* de Mozart aleasă dintr-un număr de nouă, două *Sonate* de Beethoven, alese de asemenea dintr-un număr de nouă, o *Sonată* de Schubert aleasă dintre cinci altele, o lucrare mare de Schumann, o lucrare mare de Brahms, un *Studiu* de Debussy, patru *Concerte* (dintre care două de Mozart, *Concertul* de Schumann și unul din primele patru concerte de Beethoven, *Imperialul* fiind exclus din seria celor cinci). Nimic de Chopin, Liszt sau muzică modernă, cu excepția *Studiului* de Debussy, care este mai degrabă un „test“ în vederea verificării nivelului tehnic al candidatului. Deci, sub aspectul repertoriului, cantonare pe tradiționali compozitori ai pianului.

Marea greutate a concursului, în afară de materialul vast, era constituită de felul în care se desfășurau etapele. Mai ales prima etapă din cele trei, când candidatul ce apărea pe scenă aștepta alegerea juriului, care se pusese de acord ce să se ceară. Deoarece cea de a doua etapă era constituită de un recital, s-a convenit să se ceară ceea ce nu figura în programul recitalului, dar să nu se depășească 15—20 minute de fiecare candidat. De asemenea, nici un candidat să nu fie întrerupt în cadrul piesei sau părții de sonată ce i se ceruse, spre a nu fi derutat.

Ce concluzii de ordin general pianistic s-ar putea trage? Mai întâi, prestigiul concursului, ce atrăsese un număr destul de mare nu numai de concurenți obișnuiți, nu prea tineri, ci cu o anumită experiență a podiumului. În al doilea rând, cât de greu este să se facă față unei cereri intempestive de a cânta anumite lucrări, pentru care concurentul nu a avut timpul să se concentreze, dar o asemenea condiție face parte din structura însăși a întrecerii.

Nivelul general instrumental și mai ales muzical a fost extrem de ridicat. După expresia președintelui Aubert, „Tous ont des doigts“, toți au îndemânare pianistică de un nivel foarte înalt. Accentul și criteriile în vederea selecției s-au situat foarte sus. Puțini la număr nu erau la un nivel pianistic de concertist. Cred că ridicarea nivelului pianistic nu reprezintă un fenomen localizat la instrumentul cu claviatură și nici la alte instrumente muzicale, ci rezidă în puterea continuă de depășire a măiestriei. „L'art c'est le mieux“, spusese Mangeot. Dar nu numai la muzică, să aruncăm o privire asupra lumii sportive, asupra copiilor ce se dovedesc din ce în ce mai precoci.

Cu mici excepții, concurenții au căutat să evoce jocul înaripat și transparent al Clarei. Chiar în dezbaterile ce au avut loc, ne-am pus de multe ori întrebarea: cum ar fi cântat Clara această piesă? Nu era vorba de a copia o personalitate, ci de a se cultiva un anumit gen de interpretare, al cărei apogeu l-a întruchipat Clara Haskil.

Publicul ce a asistat la recitalele concurenților ce promovaseră în cea de a doua etapă ca și la manifestările ultimilor patru clasai în vederea atribuirii marelui și unicului premiu, a dat dovadă de un interes susținut. Îmi amintesc că dezbaterile din ultima seară, după ce cântaseră și ultimii doi concurenți, au durat aproape două ore. Căutam o modalitate de înțelegere, în vederea stabilirii unui acord deplin în privința unui concurent, ceea ce nu s-a putut. S-a ajuns doar la o majoritate de un vot. cei șapte membri ai juriului împărțindu-se în două: patru în favoarea concurentului Richard Goode (american) și trei pentru Mitsouko Ushida (japoneză). În tot acest interval de timp publicul nu a părăsit sala, ca să aștepte cu câteva ore mai degrabă decizia juriului. Sala era arhiplină, se instalaseră cel puțin 100 de locuri suplimentare și cred că marea majoritate a celor de față erau muzicieni de profesie.

Juriul și-a stabilit pozițiile după criteriile asupra cărora căzuserăm toți de acord: muzicalitate, joc simplu și inteligent, promovarea calităților pe care le-a făcut să strălucească regretata mare pianistă. Dar, cum în artă orice judecată este prin definiție subiectivă, compozitorul Conrad Beck din Basel, muzicologul Romain Goldron, director al Conservato-

rului din Vevey, poet și remarcabil prozator, autor între altele și al unei admirabile monografii apărute la Paris, „Brahms le vagabond“, Arthur Grumiaux, marele violonist belgian, partenerul de concerte al Clarei Haskil și Peter Feuchtwanger, profesor și compozitor remarcabil, au fost de părere că cel căruia trebuie să i se atribuie premiul este americanul Richard Goode, desigur, un admirabil pianist, câștigător și al altor premii de prestigiu. Președintele juriului, Roger Aubert, Premier Prix al Conservatorului din Paris, Directorul muzical al Radioteleviziunii Suisse Romande, elev al lui Cortot și Emil Sauer, Nikita Magaloff, pianist de renume internațională, Premier prix al Conservatorului din Paris, succesorul lui Lipatti la catedra de perfecționare a Conservatorului din Geneva și cu mine am găsit-o pe pianista japoneză superioară. S-a înfruntat „Opinia pianistilor“ cu aceea a „Muzicienilor“. Publicul a rămas surprins de alegerea cu o majoritate atât de friabilă a juriului și fără să manifeste ostil a arătat o anumită rețineră atunci când președintele a anunțat rezultatul.

În orice caz, premiantul face cinste memoriei pe care o cinstește concursul.

Theodor BĂLAN

Orchestra simfonică a Radioteleviziunii în Cehoslovacia și Ungaria

Timp de 12 zile, Orchestra Simfonică a Radioteleviziunii Române a întreprins, în cadrul schimburilor culturale dintre Cehoslovacia — România, și respectiv — Ungaria — România, un turneu de concerte în aceste țări.

La Praga, Brno, Ostrava, Olomouc, Bratislava, Tatabanya, Budapesta, colectivul simfonic al Radioteleviziunii Române a prezentat 8 concerte cu două programe diferite.

Convinși de importanța, de responsabilitatea unei confruntări artistice cu muzicienii și publicul din aceste vechi centre de cultură muzicală, membrii colectivului artistic și dirijorii săi permanenți — Iosif Conta și Emanuel Elenescu au reușit să transforme fiecare din cele 8 apariții publice în manifestări de ținută artistică, capabile să satisfacă înalte exigențe artistice, manifestări ce pot fi socotite pe deplin definitorii pentru însușirile formațiilor muzicale românești în momentul de față. Ne-au rămas în amintire momente din aceste itinerarii concertistice.

21 octombrie: Praga, Sala Dvorak, sala Filarmonicii cehe. Un public imens — în rîndul căruia am întâlnit reprezentanții ministerului Culturii (printre care l-aș remarca pe dr. Iosef Svagera, adjunct al Ministrului Culturii al R. S. Cehoslovacă), muzicieni de prestigiu din capitala Cehoslovaciei, numeroși membri ai corpului diplomatic, profesori ai Conservatorului, critici de artă, organizatori ai vieții muzicale pragheze — a urmărit concertul artiștilor români, confruntarea unei orchestre românești cu tradițiile unui oraș în care au cântat, au compus